

Наталія Кухарчук
аспірант кафедри авіаційної психології,
Національний авіаційний університет
м. Київ (Україна)

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АМБІВАЛЕНТНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Сучасне суспільство розвивається настільки стрімко та динамічно, що значення досвіду, набутого людиною у різнобічних ситуаціях та переживаннях, які ставили її перед необхідністю вибору, у тому числі із взаємовиключних альтернатив, виходить на перший план. Це зумовлено усвідомленим прагненням людини до повного розкриття та реалізації особистого потенціалу та досягнення поставлених цілей (Козицька, 2014). Впродовж останніх років у соціальній сфері поглиблюється загальна криза, яка, до всього ж, ускладнюється кризою психологічною та особистісною.

Суспільство перебуває у стані невизначеності, фрустрованості, усвідомленого страху та загального незадоволення собою та оточенням (Врублевский & Горпинюк, 2008). Одним із напрямків вирішення зазначених вище проблем є дослідження амбівалентності, як динамічної властивості особистості, що стає варіативним регулятором усіх сфер життя, обумовлюючи специфіку її розвитку. Різноманіття досліджень цього питання та складність їх формування під впливом соціально-психологічного стану суспільства і робить актуальним наше оглядове дослідження формування та розвитку філософських та психологічних поглядів на проблему амбівалентності. Під узагальненим поняттям терміну «амбівалентність» (лат. *ambo* – обидва та *valentia* – сила) ми розуміємо – суперечливість, неузгодженість почуттів або переживань, які проявляються у тому, що один об'єкт (подія, явище тощо) може викликати у індивіда одночасно два почутті, протилежні один одному.

Розглянемо три умовні напрями психологічних досліджень амбівалентності. Згідно з першим напрямом – амбівалентність стає невід'ємним конструктом. Увага у дослідженнях в межах цього напрямку зосереджена на психодинамічних аспектах амбівалентності (К. Абрахам, Д. Віннікотт, М. Клейн, З. Фройд).

Це напрям також розвивається у теоріях неофрейдистів (А. Адлер, К. Юнг) та его-психологів (Е. Еріксон, К. Хорні).

Другий напрям представлений дослідженнями амбівалентності, як виду психологічного конфлікту. Розкритий у теорії поля К. Левіна та когнітивної концепції Л. Фестінгера. До третього напрямку належать гуманістичні теорії особистості К. Роджерса, А. Маслоу (Rodzhers, 2000; Maslou, 2007).

Загальне поняття про амбівалентність у психології – це подвійне ставлення до предмета, об'єкта, явища або людини, що суперечить одне одному. Вперше термін «амбівалентність» був представлений у наукових нарисах швейцарського психіатра Ейгена Блейера ще на початку ХХ століття. На його авторитетну думку, цей стан виражає у собі перші ознаки шизофренії (Брейлер, 2001). На відміну від Блейера, Зигмунд Фройд вважав, що амбівалентність – це мирне співіснування у людській душі протилежних один одному спонукань. Ці відчуття виникають у двох, на думку Фрейда, сферах – життя і смерть, та є фундаментом особистості людини. Учений вказував на той факт, що людина народжується із подвійними емоціями. Позитивні емоції виходять на поверхню та тяжіють до світла, негативні ж – заховані у глибинах людської підсвідомості. За сприятливих умов вони «спливають», провокуючи людину на непередбачені та часом неадекватні вчинки. Вивчаючи проблему «*т абу*», Фройд досліджував його природу і причини виникнення неврозу: «*Там, де наявна заборона, за нею повинне приховуватися бажання...що кат егорично забороняєт бся, воно повинно бут и предмет ом прист раст і*». Згідно з твердженням Фрейда, нав'язлива поведінка та амбівалентність мають спільні «корені». Це стримування протилежних сил, що стають причиною необхідності вивільнення фізичної та психологічної напруги. Фройд використовував термін «амбівалентність» як одне із головних понять при розробці структури особистості у своїй праці «*Я і Воно*», висунувши теорію динамічної взаємодії трьох компонентів: *Воно (id)*, *Я (ego)*, *Над-Я (super-ego)* (Фрейд З., 1989).

Всесвітньо відомий Карл Юнг розширив поняття про амбівалентність. У його роботах розкритий механізм гармонійного поєднання у людській психіці свідомого та несвідомого. Він підтверджував існування у свідомості і підсвідомості двох протилежних почуттів, бажань, емоцій або намірів щодо одного й

того ж явища, об'єкта, людини (Юнг, 1991). Загальний аналіз психологічної літератури показав, що термін «амбівалентність» має доволі важливе значення як у психоаналітичних теоріях особистості (Кляйн М., Магомед-Емінов Ш., Ріман Ф., Стівенс Дж., Фрейд З., Фрейд А.), так і в гуманістичній психології (Роджерс К., Перлз Ф., Франкл В.) (Перлз, 1993; Ріман, 1998; Роджерс, 2000; Франкл, 1997, 1990; Фрейд А., 1999; Фрейд З., 1998).

Неофройдиристи А. Адлер та К. Юнг продовжили дослідження проблеми амбівалентності. Фундатор індивідуальної психології А. Адлер, вперше розглядав цей феномен як своєрідне ставлення, яке спрямоване на уникнення вирішення важливих питань та усунення індивідом себе від відповідальності. Постулат його теорії виражений у уявленні про людину, як про єдину самоузгоджену цілісність (Юнг, 1991).

Авторка соціокультурної теорії особистості Хорні К., розширює зміст амбівалентності, досліджуючи поняття нормального внутрішнього конфлікту та невротичного внутрішнього конфлікту. У її дослідженнях доведено, що джерелом будь-яких внутрішніх конфліктів слугує незадоволення невротичних потреб, базова тривого неперодоланого у дитинстві страху, загальна відсутність безпеки у особистих стосунках (Хорні, 2016).

Проблемами амбівалентності, у радянській психології у різні періоди займалися такі дослідники як: Л. І. Анциферова, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, та ін. Зокрема, Божович Л. І. (Божович, 1995) проаналізував феномен «*смыслового бар'єру*» та «*ефект у неадекватності*» у школярів, що є наслідком одночасної актуалізації двох протилежних мотиваційних тенденцій. Ці поняття використовуються у контексті вивчення внутрішніх суперечностей та становлять інтерес і для дослідження передумов виникнення амбівалентності.

Існують декілька радянських досліджень, присвячених аспектам особистісної амбівалентності, а саме: морально-психологічні проблеми, поведінкові проблеми дітей у різних вікових категоріях тощо (Зелінська, 2004). Але, докладно у цей період проблему амбівалентності у психологічному аспекті досліджувала Міхєєва І. Н. (Міхєєва, 1991). Нажаль, з ідеологічних міркувань того часу, авторка не зуміла у повній мірі розкрити перебіг

деформаційних змін амбівалентності як у психічно здорової так і у душевно хворої людини. Нажаль, без вирішення цих питань неможливе фундаментальне дослідження проблеми амбівалентності особистості.

Сучасні психологи України також розпочали активно вивчати феномен амбівалентності особистості. У своєму дисертаційному дослідженні Т. Н. Лук'яненко описала психологічні особливості особистісної амбівалентності у ранньому юнацькому віці, залежно від вияву структурних компонентів за віком та статтю (Лук'яненко, 2001). Згідно з отриманих результатів – у юнаків старших класів менше виражений, але неузгоджений рівень особистісної амбівалентності ніж у дівчат того ж віку. Встановлені особливості міжособистісних стосунків учнів раннього юнацького віку: у хлопців – більша прямолінійність, відвертість проявів агресивності, у дівчат – непряме, більш опосередковане, приховане спрямування агресії (Зелінська, 2004).

Хабайлюк В. В. досліджувала суперечності у підсистемах сімейних стосунків «дитина – мати», «дитина – батько», «дитина – брати та сестри», «дитина – прабабуки», «дитина – інші люди» (Хабайлюк, 2014). У своїх дослідженнях Хурчак А. Е., спираючись на традиції вітчизняної психології, розглядає амбівалентність атитюдів у контексті західної концептуалізації цього феномена (Хурчак, 2004). За допомогою цих досліджень було розроблено опитувальник «Вимірювання амбівалентності і атитюдів», у якому використовується індекс подібності-інтенсивності (М. Зана, М. Томпсон), що дає можливість отримати експериментальні дані (Thompson & Zanna, 1995).

У своїх багаточисельних роботах Зелінська Т. М. представляє амбівалентність, як властивість психічно здорової особистості із помірною напругою суперечностей, а також досліджує деструктивні прояви амбівалентності високого ступеню (інфантильні залежності у різних сферах життя) (Зелінська, 2004). В усіх цих визначеннях аналізованого психологічного феномену наголошується на ставленні суб'єкта до об'єкта, до самого себе або підкреслюються суперечливі стани емоційної та поведінкової сфер. Амбівалентність, як логічний та закономірний прояв розвиненої особистості можна представити із урахуванням ось таких складових: *мотиваційна, поведінкова, афективно-когнітивна*.

Мотиваційна складова амбівалентності особистості полягає у так званій дво-modalності, позитивно-негативній її побудові, відповідно до потреб у афіліації, яка реалізується як прагнення до прийняття, з одного боку, і як страх знехтування – з іншого. Мюррей К., Орлов Ю., Хорні К., Сосновський Б. вважали, що потреба у амбівалентності почуттів є проявом людського ества. Індивід не може одночасно реалізовувати два абсолютно різні спонукання, виконувати протилежно спрямовані дії не керуючись особистими пріоритетами активності.

Поведінкова складова особистісної амбівалентності проявляється на царині внутрішньої боротьби між позитивною та негативною сторонами людського ества. Поведінкову амбівалентність, як складову дорослішання розглядав П. Блос, який вбачав її у коливанні між двома крайнощами: активність і пасивність; ініціативність та поступливість. Такі процеси він пов'язував із регресивною поведінкою особистості, яка визначається як норма при переході із дитинства у дорослість, але вже у дорослої, зрілої особистості вважає аномальною. (Блос, 2010).

Афективно-когнітивна складова амбівалентності особистості виявляється в одночасній дво-modalності, поляризації цих двох сфер у протилежних напрямках. Відчуття задоволення або невдоволення передбачає усвідомлене ставлення до самої суті цієї подвійності. Занна М. та Томпсон М. вважали, що саме афективно-когнітивний компонент є найстійкішим у особистісній амбівалентності, тобто коли розум говорить одне, а серце інше (Thompson & Zanna, 1995).

Література

1. Абрахам, К. (2014). *Психоанализ как ист очник познания для наук о духе*. Ижевск: Слово.
2. Брейлер, Э. (2010). *Аффект ивност ь внушение, паранойя*. Москва: Центр психологии культуры.
3. Блос, П. (2010). *Психоанализ подрост кового возраст а*. Москва: Институт общегуманитарных исследований.
4. Божович, Л. (1995). *Избранные психологические т руды Проблемы формирования личност и*. Москва: Международная педагогическая академия.

5. Борисюк, О. М., & Прохорчук, Н. В. (2017). Амбівалентність особистості як психологічний феномен. *Науковий вісник Львівського державного університету у внутрішніх справах*, № 2, 80-91. Режим доступу: <https://olhaborysiuk.lviv.ua/nauk-pr/>
6. Врублевский, В., Хорошковский, В. (1997). *Український шлях*. Київ: Демократична Україна.
7. Горпинюк, В. П. (2008). Амбівалентність як чинник соціальних девіацій у сімейних взаєминах. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, № 5, 475-481. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/3018/>
8. Зелінська, Т. (2004). *Амбівалентність особистості*. Київ: Каравела.
9. Кляйн, М. (2011). *Развитие в психоанализе*. Москва: Академический проект.
10. Левин, К. (2000). *Теория поля в социальных науках*. Санкт-Петербург: Речь.
11. Лук'яненко, Т. Н. (2001). Психологічні особливості дискордантної амбівалентності особистості. *Практична психологія та соціальна робота*, № 1., 25–26.